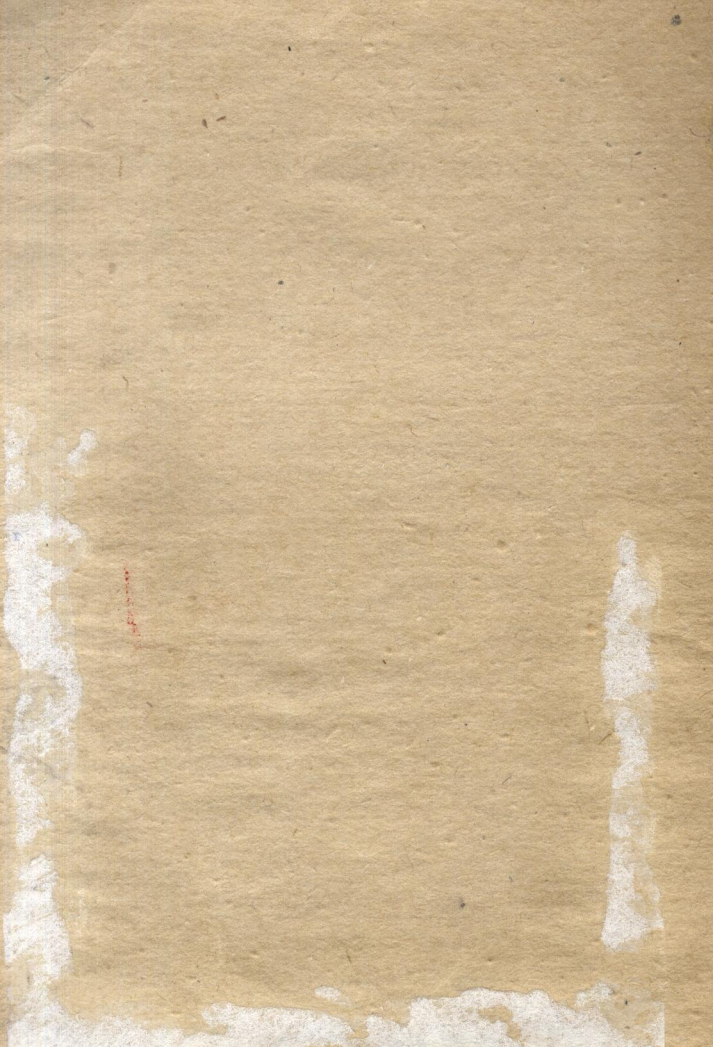

ДРІБНА БІБЛІОТЕКА.

VII.

ЕМІЛЬ де ЛЬАВЛЬЕ.

ВЛАСНІСТЬ ГРУНТОВА І ЇЇ ІСТОРІЯ

переклав

Іван Франко.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1879.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під зар'яд. К. Беднарського.

333(09)

14

БІБЛІОТЕКА
Товариства „Просвѣта“
у Львові.

268.

Знак М. I н. 3.

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

6744

Львівська Бібліотека

АН УРСР

№ II- 34520

II
P/M-133

Власність ґрунтова і její історія.

Розвідка, котру ту подаємо, се початок книжки знаменитого бельгійського ученого Еміля де Лявльє: „Власність і její первісні форми“ (De la propriété et de ses formes primitives), котра перші раз виїшла 1874, а тепер, перероблена і значно розширена, друкуєсь в третім виданьї по французьки і виїшла шче швидше по німецьки, переведена і доповнена Карлом Бьухером. В початку, котрі ту подаєм, нашікував автор не тільки головні поняття та погляди новіших і давніших мислителів о власности в загалі, а особливо о власности ґрунтовиї, але також і коротенькі перегляд історії власности, котрі мож вважати виводом с фактів, зведених до купи в його книжці.

Сказати правду — ми не без страху подаємо книжку Лявльє нашій громаді. Ми боїмось не так тих, котрі читають наші видання — про більшість їх сьмієм думати, шчо вони, хоть молоді літами, на тільки вже розвита думкою, шчо зможут об'єктивно дивитись на всьаку нову пројаву, шчо зможут спокійно розбирати всьаку думку і шчо, видачи в чім небудь хибу, сьміло její вискажут і допімнута доказів. Ми боїмось більше льудей, не читаючих ні наших ні жадних видань. Се може на око сьмішно — страхи на Ляхи! Та ні, не сьмішно, мої добродіі! Такі льуде, не читаючі нічого „з засади“ — у нас сила, от шчо сьмішно! А звісно, шчо крук хоче, шчо б кождий був чорний, а не читаючий „з засади“ не льубит і не терпит, шчо б і другі читали. А ту шче бачит росправу про власність ґрунтову, — шчо більше, побачит припадком, до яких виводів сьа росправа доводит, — Сусе Христе! І книжка полетит до ето чортів з рук читаючого і самому читаючому сім кіп лиха, шчо сьмів брати в руки таку „нигилистическују брошурку!“ І не гадайте, шчо ми вигадуюм! Ні, хоть і як недавна і вбога змістом наша

„Дрібна бібліотека,“ — а нам лучалось чути від молодих льудей, шчо „ми би радо купували і читали, та шчо ж, коли бо як побачит јакиј небудь Х. У., то зараз біда.“ Се ми пјем до наших братів на провінції Але ј у нас не ліпше, — особливо від коли наші гімназії тішатеся строгим но справедливим роспорядженъем, шчо „нічо не вільно читати, крім книжок дльа шкільної науки приписаних!“ Шчо там „не читајучим з засади“ до того, шчо се роспорядженъе чути шче середньовіковоју плісню, шчо в Турції і Јапонії подібні штуки „вільно?“ Коли бо в нас не вільно! Пан директор не казали.

Одже то дльа таких „з засади не читајучих“ ми ј пишемо тих кілька заміток. Хто знаје, може робјачи гоненіја на „читајучих,“ бодај случајно возъмут та прочитајут. Дльа успокојенъа јіх совісти кажемо наперед, шчо говоръачи про власність грунтову Льавлье не говорит протів нејі, а за неју, шчо він не жаден соціаліст ані комуніст, а простиј, чесниј учениј, котриј не бојітеся јасно і отверто висказати виводу, до јакого конечно привели го факти; шчо він (у головної части „з засади не читајучих“ се запевно буде дуже важна признака) не жаден атеїст, а чоловік дуже релігійниј і шчиро вірит в науку Христову і в жејі „двигачу силу,“ котра — по жего думці — зможе змінити і переродити нинішну суспільність, вітхнувши в ньу нові, живущі сили. Ма встидајемся, висказујучи се. Аджеж воно вигльадаје, немов би, вводъачи чоловіка в нове дльа него товариство, ми припинали му на чоло цидулочку з написом: „Се такиј а такиј, чоловік зовсім благонамірениј і не злодіј.“ Все сказане о нім, розумієсея, читајучі најдут і в саміј росправі, — але нехај дарујут, бо, јак кажемо, передмова написана не дльа них, а дльа „нечитајучих з засади.“

І. Ф.

I.

Грунтова власність, její понъатьє і впорядкованье.

Настрії духовиї лудеї с кінця сего столітьа богато де в чім різнитсьа від настрою с кінцем тамтого столітьа. Тоді луде з усіх верстов бажали реформ і упивались надіями. Переконані о вродженії лудськїї доброти вони вірили, шчо дльа повного шчастья і повноїї свободи народів досить буде направити або радше зруїнувати давні установи, котрі плодили нужду і невольу. „Чоловік вродивсьа вільним, а всьуди конає в каїданах,“ — говорит Жан Жак Руссо. Вісімнаїцятїї вік і революція французька відповіли: „Порвім ті каїдани, а замісь них завитає загальна свобода! Народи — се братья; тільки тирани пхаїут їх з ножами оден протів одного; обалім тиранів, а брацтво народів само приїде.“ Ошоломлені тими принаїдними привидами, гадали луде, шчо ось-ось настане нова доба правди і шчастья дльа вольноїї і відновленоїї лудськості. Нині ми шче говоримо о реформах, але з жалобоїу в серци: ми дуже маленько, бач, віримо в їх ціљушчу силу. Знесли ми касти і прівільєїї, поклали всьуди в основу рівність усіх перед правом, завели право загального голосованья; але ту іменно чуємо тепер наїтяжше недостачу рівних в імінок. Ми думали, шчо тре буде тільки запобічи хибам політичного устроїу, а ту перед нами встає суснільне питанье, темне та пропадисте, як море. Ти-

ранів нема, трони пообальовано, царі, які остали, зв'язані конституціями, котрих звичайно не переступають; але замість царських сварів та династичних спорів маємо тепер нову причину до війн, так само страшну, хоть зовсім відмінну: ворогіванье народностей, котре цілі народи пре з ножами оден протів одному. Коли новий повів християнської любови і суспільної справедливости не залагодит тої ненависти, то Европа дожиє до загальної класової і расової боротьби, котра може довести її до страшної сумішки.

Токвіль виказав, а факти день в день стверджують його виказ, шчо всі народи непоборимо намагають до демократії, а з другого боку здаєсь, шчо демократія родит тільки сvari, нелад і анархію. Демократичні установи самі нам напрошуютьс'я, але ми ніяким світлом не можемо угрунтувати їх міцно і глибоко. Видаєсь про те на око, шчо тота сама річ разом і нехибно конечна і несповнима. Яким способом погодити неограничену свободу з удержаньем існуючого суспільного ладу? Як добитись до того, шчо б нерівні вимінки життя, котрі тепер признаютьс'я конечними, спокійно йшли в парі з рівністю політичних прав, котру голосит демократія? Ось те важке завданье, котре наша суспільність мусит рішити, коли не хоче пропасти, так як пропала грецька і римська суспільність.

Демократія веде над пропасть! кричат консерватисти, і правду кажут. Або ви дійдіт до рівнішого поділу достатків і плодів, а ні, то демократія нехибно крізь цілі ряд суспільних бурь і боїв діде до деспотизму і упадку, як се мож бодаї по троха добачити на примірі Паризької Громади 1871.

Євангельськими устами голосите ви, нерозумні та необачні, рівноправність усіх людей, і справді даєте всім право голосовання, через що маса набирає змоги сама вибирати собі правodawців, а тим самим і сама становити права. Тим часом суспільні економісти товчут її раз у раз, що всяка власність походить з праці; а ту вона бачит, що при теперішніх порядках тої, хто працює — не має власности і заледво може заробити на прожиток, — а ті, що не працюють — жиють в роскоші і чести людській. Працюючих а бідних — безмірна більшість. А що ж ви зробите, як вони одного хорошого дня возьмуть і постановлять таке право, котре матиме на цілі зовсім іншій поділ багатства а основане буде на словах апостола Павла: Хто не робить — їсти не повинен?

Що статися може з новішими демократіями, бачимо ясно на примірах давних, грецьких і римських демократій. Боротьба між бідними і багатими погубила їх, і так само погубит і нас, коли не будемо пантруватися. І в Греції всім горожанам признане було рівне право. Давні правodawці знали добре ту основну правду, котру так часто висказує Арістотель: що свобода і народоправство без рівности в вимінках життя не може вдержатись. Щоб зрівнати вимінки життя, придумували вони різні способи: не позволяли продавати родинних мажетків, ограничували право діичности, піддержували спільне (громадське) посідання лісів і пасовищ, публичні обіди, де кождий міг жити-тись і т. д. Звісне діло, що всі установи не спинили поступу нерівности, — а тоді починалась суспільна боротьба і піднімала одну верству людности протів другої, робила з них таких самих непримиримих ворогів, як тільки могли бути два ворожі сусіди, — ось як нині Німеччина і Франція. Не без

глибокої причини говорить Платон в четвертій книзі „Держави“: „Кожда грецька держава містить в собі не одну, а дві держави: бідних і богачів.“

Бідні, наділені політичними правами, хотіли з них користати, щоб утворити рівність: то на богачів звальювано всі податки, то забирали їх добра, а самих засуджувано на вигнання та на смерть; то знов касовано всі довги, а нераз навіть приступано до нового, рівного поділу власности. Розумієсь, що і богачі боронились всякими способами, навіть оружжєм. Почались довговічні суспільні війни. Полібій малює ту нещасливу історію одним словом: „В кожній домашній війні їде тільки о зміну стосунків майеткових“. „Грецькі містові громади — говорить Фьустель де Куланж в своїй хорошій книжці „Старинна держава“, — хитались раз у раз між двома революціями: одна обдирає богачів, а друга віддає їм назад їх майетки. Так тьаглось від Пеллопонезької війни аж доки Римляне не забрали Греції під себе“. Майже так само говорить і Бек в своїй книжці „Про державне господарство Атенян.“ *)

*) Ні один писатель не порозумів ліпше завдання демократичної держави, як Арістотель. В своїй „Політиці“ розбирає він те питання страшно ясними словами: „Нерівність — каже — стає всюди причиною бунтів, де нерівним не дають того, що їм стосунково належить“. „Від простої рівности дішов народ до того, що в загальї хоче бути рівним. Бо коли всі однаково свободні, то — думає — чому ж не можуть всі бути однаково рівні?“ А коли сего нема, то здаєсь йому, що він покривджений в своїх правах — і бунтуєсь. Пісьля Арістотеля, єдиний спосіб охорони від домашніх сварів і революцій, — піддержувати до певної степені рівність між усіма. Для того то радить він

Видимо проте, шчо (суспільна) нерівність довела до згуби грецькі демократії.

В Римі бачимо то само. Від уставленя республіки борьутся с собою дві верстви: патріції і плебеї. Плебеї звільна добувають собі політичні права, але рівночасно тратять звільна всяку власність; в тот сам час, коли настає повна рівноправність, показується разом найкрайніша мајеткова нерівність. Ліціній Столон, Гракхи і другі трибуни людкові силується привернути давну рівність при помочи законів аграрних: вони вносять розділити між немајущих *ager publicus*. Пуста робота!

стафатися, шчоб і најбіднішиј мав відповіднї мајеточок, і хвалит Фалеја с Халькедону за те, шчо хотів порівно поділити ґрунти. „Зрівнанье ріжниць мајеткових, — так пісьмь Арістотель думают најзнатніші грецькі політики, — се јединиј спосіб охорони від домашнојі незгоди.“ Спартанським установам закидає Арістотель недокладне впорядкованье зглядом поділу власности. „Одні, — каже, — мајут безмірні богацтва а другі не мајут нічого-сінько, так шчо мајже весь край — мајетність кількох немногих осіб. Такиј нелад виродило хибне праводавство.“ „Держава, — каже на другім місци, — мусит складатися, јак сего домагається і сама природа, с таких складників, котрі би о кілько змоги були рівні між собою.“ Відтак виказує, шчо в такіј державі, де самі богачі і самі бідаки, — нехибно мусит пријти до боју. Хто переможе, — каже далі, — тој уважає весь уряд јак бојову добычу і уживає го дльа здавленя поборених. Політичні писателі 18. віку, а особливо Монтескје, раз у раз говорять, шчо господарська рівність — једина міцна підстава демократії. „В добріј демократії, — каже Монтескје в својіј книзі „Дух прав“, — не досить того, шчоби частки полъові були рівні; вони повинні бути також не надто обширні, так јак було у Римлян.“

(Приписка автора).

З одного боку змагаєсь велика ґрунтова посідлість а з другого господарованье невільникими. Замість свободних малих посідателів ґрунтових, котрі колись творили саме ядро республіки, бачимо тепер беззахистний прольетаріят. Римського народа нема! Остались бідні і богачі, — одні борьуться з другими, одні проклинають других. На остатку є тої класової боротьби виходит, як всюда, деспотизм. Пліній характеризує тоту драму одним словом, об'яснюйучим всю старинну історію: *Latifundia perdidere Italiam* („обширні ґрунтові посідлости запропастили Італію“). І в Римі, так як і в Греції, нерівність насамперед забила свободу а відтак зруйнувала її державу. Д. Пассі написав книжку „О формах правління“ (*des formes de gouvernement*), в котрій виказує, що республіка може перемінитися в монархію, але з монархії не може статись тривка республіка, бо класове противенство не дасть свободно розвись демократичним установам. Найновіші події в Іспанії і Франції стверджують, здаєсь, сесьу думку*).

Нині наша сучасна суспільність має перед собою те саме завданье, котрого в старину не зуміли рішити. І нині, здаєсь, льуде майже зовсім не розуміють його безмірного значінья, не зважають на страшні передвістники бурі, котрі оден за одним проносять перед нами. Між тим нинішнє положінье трівожне ще зовсім з других причин як давно. Особливо дві нові причини

*) Замітити треба, що се писано було 1874, саме в тім часі, коли у Франції монархічні сторонництва зв'язались були на короткий час до купи і таким способом добули перевагу над республіканами; здавалось тоді, що республіка муєт пропасти, і тільки злучає (знаменита „біла фана“) вратував її, роз'єдинивши монархістів.

важук ту безмірно, одна господарська а друга моральна. Давніше, коли всю роботу робили невольники, котрі в загалі не мішались до суспільної боротьби*), — то роздори між бідними і богачами не спинювали ні польової ні рукодільної роботи. На базарі бились та сварились горожане, а невольники за тої час працювали, приготувуючи прожиток дльа одних і других. Але в наших часах сам робітник стає до бою, ба ні, переносит його до варстату, на поле праці. Через то суспільна боротьба не зможе в нас тягнутись довго, бо швидко спровадит загальну нужду і розклад суспільности.

А друга причина, збільшуюча ще небеспеченство, се вище розвинене почутє справедливости. В старину, коли не признавано рівности всіх льудей, — не признавано також усім рівних прав. Невольник, котриї орав або ткав дльа свого пана, був тоді худобою; значитсьа, він не міг і домагатисьа ані права голосованья ані власности. Значит — ту суспільне питанье було ще дуже просте. У нас не так. Дльа нас рівність льудей сталась догмою, — ми признаєм муринам ті самі права, шчо і білим. Христіянство, се релігія рівности. Јевангеліја, се блага звістка, принесена бідним, — Христос не був пријателем богачів. Јего наука домагаєсьа најтіснішого збратанья всіх льудей; јего перші ученики і церковні брацтва, котрі хотіли докладно держатисьа јего науки, жили в спільности мајетковіј. Јак би христіянство вчено і понимано в дусі

*) Не треба однако забувати про повстанья невольників, котрі нераз потрьасали всіми основами старинних держав. Дивись о тім Карла Бьухера: „Повстанья невольних робітників“ (Karl Bucher, Die Aufstände unfreier Arbeiter. Frankfurt, 1874).

його основателя, то нинішній суспільний лад не простояв би і одної днини.

І ось бачимо нині замість невольника — горожанина, вільного робітника; він узнаєсь рівним і супротив найбільшого богача. Він має право голосування при виборах, він входить до союму. Він домагаєсь тепер або на майбутнє власності; як же йому супротивитись, коли наука теперішня і релігія підпирають його змагання? В старину, коли наукові і релігійні погляди зовсім не допускали подібних змагань, ба, навіть не думали, щоб могло їм проявитись, — ну, і тоді навіть не змогли демократичні установи іти в парі з суспільною нерівністю, хоч ту йшло тільки о вільних горожан живучих переважно с чужої (невольницької) праці. Чи ж ми будемо щасливіші, і то тепер, коли ходит о цілій народ без найменшого виїмка?...

У Франції вже те питання стоїть, так сказати, на вістрю. Надійшла хвиля — части в історії, коли вищі верстви, загрожіні вимогами нижчих і залякані бурями суспільних війн, шукають рятунку в диктатурі. Коли в тій хвилі (1874) парламент у Версалю спротивиться основанню республіки, то се станеться не з якоїсь там надмірної прихильності до монархії, але з боязни, щоб скріплена демократія не почала знов домагатись зрівняння майеткового. Стережітьсь згорда і звисока поглядати на сумне положіння Франції! То що нині з нею діється, станеться завтра з вами! *Hodie mihi, cras tibi*, каже гробова надпись. Соціалізм сильно шириться всьуди. „Ще то, — каже Дізраелі, — нині тільки тихенький легіт, що ледво листем шевеліє; але незадовго з него буде ревучий вихор, котрий все пообалює на своїй дорозі.“ В Німеччині соціалізм має сильне сторонництво, в котрого є свої газети,

котре видно у всіх більших містах і котре посилає своїх виборних до ради державної. В Австрії, Іспанії, Англії проникають його засади в маси робучі, — і, що ще важніше, — навіть професорі суспільної економії стають „катедер-соціалістами.“ Хоть у Франції криза видається дужшою, то се ще не значит, що там положіння найгірше. Противно, — там ще суспільність стосунково стоїть на міцній підставі, бо около 5 мільйонів горожан має ще власну землю. Але дар переконання, вимова і живість розуміння, вроджена Французам, надають там кожному питанню острійший характер, — ну, і вибухає швидше боротьба. Жива фантазія того великими способами обдарованого народу побільшує в його очах небезпеченство і доводить противні сторони до крайностей. Але швидше чи пізніше настане всьуди подібна буря, бо і економічне положіння всьуди однакове; а чим власність буде в руках меншої горстки людей, чим різча буде суперечність між багачами а бідними, тим глибші перевороти будуть грозити суспільности. Тоді або рівність стане дісною правдою, або всі свободні установи пропадуть. Токвіль не замітив, що ту іменно лежить „камінь преткновенія“ для демократії. Але Маколеї вказав його глибоко потрясаючими словами в славнім письмі до газети „Таймс“ (23. марта 1877), в котрім представляє будущину, ждучу американські Сполучені Штати.

Міні здається, що новіші демократії тоді тільки уйдуть долі старинних, коли установлять права зглядом загальнішого розділу власности і більшої рівности в вимінках життя різних верстов людности. Найвища основа справедливости: „Кожному по ділом його!“ му- сит стати правдою і то в такий спосіб, щоб власність справді була добутком праці і щоб заможність ко-

ждого була о тільки більша, о кілько більше він рук прикладає до праці.

Для досягнення тої ціли римське, різке поньа-
тьє о власности, котре у нас перенято, зовсім не го-
дитсьа. Міні здаєсь, шчо не лізучи в давнину, можемо
з германських і слав'янських поньаць о власности до-
бути такі основи, котрі далеко кращче годьатсьа з де-
мократичними встановами, ніж римське право, бо при-
знајут кождому особисте, природне право до власности.
Коли говоритсьа загально о „власности“, то кождому
здаєсь, немов вона може істнувати тільки в тіј одніј
формі, яку бачимо пануючу кругом. Але се велика
і сумна помилка, котра загороджує нам дорогу до
вищого зрозумін'я права. Виключне, особисте і ді-
дичне посіданьє (*dominium*) ґрунту, се пројава стосун-
ково дуже нова, — а через дуже довгі часи луде
знали і мали тільки спільну, громадську власність. А
позајак в прот'ягу століть суспільниј устріј дізнав так
глибоких перемін, то нехајже вільно нам буде тепер
пошукати кращих суспільних установ, аніж пануючі
нині. Ба ні, ми обов'язані до того, коли не хочемо в
кінци заїхати в таку дебру, де всьа цивілізація ногу
зломит.

Іммануель Герман Фіхте в своїм хорошім „Си-
стемі етики“, а також Дон Франческо де Карден'я в
своїј знаменитій історії власности в Іспанії („*Essayo
sobre la historia de la Propiedad territorial en Espagna*“),
аналізујучи поньатьє власности, викрили в нім два
складники: суспільниј і особистий (індивідуальниј). Вла-
сність, се установа введена не тільки для добра осі-
бника, шчоб забезпечити йому плоди його праці; вона
повинна служити також для добра суспільности і за-
безпечити її довгий тривок і позиточну діяльність.
Оба сесі боки власности відповідајут подвійному стано-

вишчу, з якого мож дивитися на чоловіка: раз як на особу-єдиницю, котрої окончна ціль — бути зовсім незалежною; а відтак, як на горожанина і члена суспільности, котрих різнородними взаєминами і незлічними зносинами зв'язані з другими, собі подібними. В первісних віках переважає суспільний (громадський) складник у власности ґрунтовій. Земля, се спільне добро, власність цілого племене. В Греції велика часть ґрунтів належала до держави, а ї прочі також були під її опікою. В Римі перший раз про'являється квіритське *dominium*, т. ї. неограничена власність ґрунтова. В середних віках, при системі леннім власність, се надгорода за певні заслуги. Ленно, се заплата, котру давано за певні відд'ачен'я. В основі ленно не було діичне; пануючий надавав го до смерти, а тої хто го одержував, мусів носити оруж'я, вдержувати пор'ядок, судити спори. Посідан'є неподільних маїоратів маїє ще також виразну суспільну ціху. Чоловік, котрих посідає такий маїорат, — маїє го тільки д'ля доживотного вжитку; він не може робити з ним шчо му с'я схоче, бо він призначений на те, шчо вдержувати цілу родину, котра з своїми споминками, славними переказами і діичними зобов'язан'ями вважається основною складовою часткою народа. Гієрархічні відносини к'ласові і, значить, ціла державна організація основана на ґрунтовім посідан'ю. Нині власність стратила всі свої суспільні ціхи; зовсім суперечно з своєю давньою істотою, не маїє вна тепер в собі нічо громадського. Вона тепер — прівільєї без зобов'язан'ь, без ограничень, без застережень, і здається, не маїє ніякої другої ціли, окрім — забезпечити добробуток д'ля осібника. Так звичайно ї понимають і означають її пон'ят'є. Через лехкість продажі вона стала рухливою і переходить з рук до рук, мов плоти, шчо на ній ро-

дяться, або худоба, шчо на нїй випасаєсья. Ідучи в тім напрямі до крайности, теперішні установи самі підорвали основу суспільности, — і надїємось, шчо на будуще громадське посіданье ґрунтів знов одержит перевагу. Дїдемо, як каже Фіхте, до суспільного уладженья власности; вона стратит свій виключно приватний характер і стане установою публичною. Доси держава мала собі за обовязок виключно — забезпечити кождому спокійне вживанье того шчо посідав; але на будуще буде першим обовязком держави — кождому дати в посіданье власність, до котрої його потреби і спосібности надајут му право.

Пісьльа думки Фіхте сесь перехід зробитсья при помочи христїянства. Воно маје шче в собі велику відновлюјучу силу. До тепер вліјало воно тільки на осібників, а через них, посередно, і на державу. Але хто, чи то вірујучий, чи свободний мислитель, зміг поняти його силу, тој признаєть, шчо воно колись стане внутрішньою, порядкујучою рукою в державі і аж тоді пројавит сьвіту всьу глибину своїх думок і все багатство своїх благ.

Христїянство справді принесло в сьвіт ідеал справедливости, до котрого далеко шче всім нашим установам, хоть би ми і як їх поправјали. Сесь ідеал, то було „царство боже“, котрого перші христїјане леда день надїјалисья.

Нині, коли вже ми перестали вижидати тисячлітного царства, починаєм старатисья о те, шчо б на тії землі, в нашій суспільности ввести в діло јевангельські засади рівности і справедливости. Шчо б становити ліпші права, треба, шчо б загал набравсь јасніјших поньать добра і справедливости. І вишчі і чисто зарібні верстви починајут вбачати, шчо јевангельська

засада рівності мусит проникнути всі наші установи і права.

Je краї, в котрих найрадикальніша демократія остојалась серед усіх вікових бурь, не доходьачи ані до феодалізму ані до монархії, і в котрих панувала најповніша свобода, не вироджујучись ані в клясові війни ані в суспільну боротьбу. Се лісисті кантони Швейцарії, котрих цікаві порьядки хорошо описав Едвард Фрімен. Ту бачимо такий уряд, про який думав Ж. Ж. Руссо. Весь народ зєдинениј в своїх сільських громадах, становит права, вибирає урядників і рьадит сам собою, так само, як грецькі вольні республіки.

Алеж бо тутка осягнено ціль, до котрої дармо добивались старинні праводавці. Ту бачимо на ділі рівність вимінок життя, і тому то політична рівність не довела ту до неладу а затим до деспотизму. Заховано первісну форму власности, котра одна тільки відповідає природному праву і через те одна тільки надає міцний тривок демократії, не вводьачи неладу в суспільність.

У всіх первісних завязках суспільних, в Азії, Европі і Африці, у Індів, Слав'ян і Германів, так як нині шче в Россії і на Яві земля була спільною власністю цілого племене і роздільувалась час від часу між поодинокі родини, так шчо в природній спосіб кождий міг жити својеју працеју. Кождий тим більше мав, чим більше і розумніше працював; ніхто не був зовсім позбавлениј способу до життя, і діична, чим раз ростуча нерівність була неможлива. В најбільшій части країв тога первісна форма власности шчезла, і по ній настала квірітська власність, котра принесла с собою нерівність вимінок життя, а через те панованье вишчих верстов над нижчими і більше

або менше придавленє робітників. За то в Швейцарії по при особисті маїтности велика часть громадського ґрунту остала спільною власністю. Се т. зв. „альменда“ (власність всіх), котрої сама назва свідчить о тім, шчо вона таке.

Старогерманське право мало хороше слово для означення мешканців села; воно звало їх „geerbte“ або „gewerte Leute“ (в нашій „Правді руській“ то само поньатьє в'їжєсьє з словом „вервь“, котрим означуєсь сільська громада), — по нашому сказати б „дідичні льуде“ (сідлаки). Всі члени великої родини - громади, будучи льудьми, мали тим самим також право до дідичности, до осідлости, — „видідичениї“ не був ніхто.

Германське і слав'янське право звичаєве, котре запевнює кождому чоловікови вживаньє кавалка ґрунту, с котрого може вижити, — таке тільки право відповідає розумному поньатью власности. Загально приньате у нас поньатьє о власности муситьє з ґрунту перетворити, бо воно оперте на таких основних поглядах, котрі зовсім против'їтсьє фактам історичним, а так само не довод'ят до тих виників, до котрих самі його зашчитники пр'їауют. В досьлідах про початок власности не звернено досить уваги на давні і, так сказати, природні факти, котрі всьуди виплили с почут'єє справедливости, вродженого, здаєсь, чоловікови. „Загальні і на око переконујучі, але нічим не доказані теорії, як „природне право“ і „суспільна умова“, — каже зовсім справедливо сер Генрі Мен в своїй книжці про „Старинне право“ („Ancient Law“) „мајут далеко більшу повагу, аніж скромні висьлідки про первісну історію суспільности і права; вони затемнюјут правду не лиш тим, шчо відвертајут увагу льудеј від јединої дороги, по котріј мож до неї діјти,

але також тим рішучим вліяннєм, яке вони мајут на сам розвиток правної науки.“

І так для оборони квірітської власности, перенятої від Римлян, поставлено твердження, що вона істнувала всьуди і по всі часи (*ubique et semper*). Між тим докладніше пізнання історії показує, що первісна і загальна форма власности було таке посідання, яке бачимо у слав'янських і германських племен і яким навіть у Римлян був *ager publicus*.

Правники, котрі не бачут більше сьвітла, як у вікні Дігестів і Інституцій, виводьат власність від забору в посідання того, що не було нічиє (*res nullius*); між тим ґрунт ніколи не був *res nullius*. У народів стрілецьких вважалися місця польовання, у пастухів — толоки, а в кінцець у перших рільників — управління поля спільноју власністю цілого племене, і нікому ж на гадку не приходило, щоб оден котриј небудь чоловік міг мати на них виключне, дідичне право. Забір в посідання міг витворити тільки власність рухомих предметів, котрі дієсно мож було взяти, задержати або сховати. Формальности при продажи у Римлян сьвідчат, що поньатє о такій власности аж дуже пізно перенесено на нерухомі добра.

Економісти суспільні, котрі виводьат власність тільки с праці, перечат в тім згляді правникам і праводавствам всіх крајів, ба навіть противятєся істнујучому ладови суспільному, так, що приложенє їх поглядів могло би обалити його најголовніші основи.

Писателі, котрі хотьат доказати потребу власности, робьат се такими доказами, котрі доводьат, що скоро та власність маје бути справедлива, то мусит бути уладжена так, як була у первісних народів, т. ј. мусит забезпечувати всім природне і невідомиме право на посідання. Знаменитіј праводавець Порталіс в своїј розвідці про вла-

ність, заміщеній поперед установ о власности в Code civil, стараєсья ось яким способом виказати її конечність і справедливість: „Чоловік може жити тільки своєїу працеју. Щоби працювати, мусит мати змогу до привласнення собі кавалка землі, с котрим може робити, шчо му сподобаєсь. Значит — власність конечна.“ Чиста правда! Але коли дльа праці і дльа життя конечна власність, то виходит с того, шчо кождий мусит мати власність. Бастіа виходит с тої самої точки, шчо і Порталіс і так само не довиджує дальших консеквенцій, до котрих вона веде. „В повнім значіню того слова, — каже він, — родитсья чоловік властивцем, бо приходить на сьвіт с потребами, котрих заспокоєньє зовсім конечне дльа життя, з органами і спосібностями, котрих уживаньє конечне дльа заспокоєнья потреб.“ Виходьачи с тих слів Бастіа треба би всім признати право власности, а не, як він, засуджувати деяких на смерть. Коли чоловік родитсья властивцем, то на то прецінь повинно бути право, шчо би му забезпечити і наділити то, шчо му сья по справедливости належит.

„Чоловік, — говорить далі Бастіа, — жиє і розвиваєсья привласнюваньєм. Привласнюваньє, се природна і дльа життя конечна пројава, а власність, се тільки привласненьє усправедливлене працеју.“ Коли привласненьє конечне дльа життя, то кождий мусит мати змогу — привласнити собі працеју потрібну часть матерії. Се природне право признає швейцарська альменда і старогерманське право, — але законодавства вироблені на римським праві зовсім о него не дбајут. „Власність не је вроджене право, — каже звисниј правник Далльоц, — вона тільки впливає з вродженого права — свободи.“ Коли власність конечна дльа свободи, то чиж не виходит с того, шчо скоро

всі льуде мајут право бути свободними, тим самим мајут також право — бути властивцями? І справді, без власности вони попадуть в залежність від тих, від кого побирајут плату. Славниј правник за часів Наполеона III, Тропльон, в своїй невеличкій статті „Власність пісьльа Code civil,“ виданій 1848. дльа опрокинення соціјалістичних „мріј“ ось шчо говорит: „Свобода основује власність, рівність жејі усьвјачује. Всі льуде рівні, — значит і рівно свободні, — значит, кождіј мусит в другім признавати повну незалежність прав.“ Сьа шумна фраза або не має ніякого сенсу, або значит, шчо повинні ми кождому забезпечити вживанье власности, котра становит підвалину дльа жего незалежности.

Најбільша часть новіјших учених узнаје власність правом вродженим. Але хібаж вроджене право не је таке право, котре лежит в саміј природі чоловіка і котрего безкарно не мож јому відобрати?

В мојіј книжці „Про первісну власність“ ја хочу подати тільки історичниј начерк најдавніјших форм власности, але не гадају з нејі зовсім виводити нових правних теоріј. Ја далекиј від того переконання, шчо історіја відкриваје нам всьу правду. Шчо якась установа, хоть би і як віддавна, і істнувала, то шче с того зовсім не виходит, шчо вона справедлива і шчо треба жејі вдержувати або відновити. З самого факту жејі істнування мож лиш тільки закльучити, шчо вона більше або меньше відповідала потребам льудським тоді, коли істнувала. Але коли всі докази суспільних економістів і правників, наведені за квірітськоју власністью, виходьат як раз і мимо јіх волі протів нејі а усправедливльујут первісну власність, як жејі понимали і уживали давні племена під вліяньем загального інстинктового почутья справедливости, — то се оче-

видно напоминає нам, що треба добре роздумати се-
сью дивну східність а то тим більше, що тільки в та-
киї спосіб уладжена всім спільна власність може вдо-
волити бажанье рівності і лубови, котре будит в нас
наука Христова, — може запевнити силу хорошим пе-
ремінам в горожанськїм праві, яких домагаєсья роз-
виток усіх новіших суспільностей.

Знанье первісних форм власности може мати
беспосередну вартість дльа нових кольоній в Австралії
і Сполучених Штатах, котрі мајут ще безмірні про-
стори вільного поля; бо там можна ще уладити вла-
сність на розумніших основах від квірітських. Наша
старіюча суспільність діде до крашчого ладу, відпо-
відного до вимагань христіянства і справедливости,
аж через довгий ряд суспільних бојів, у котрих, хто
знає, чи не пропаде ј вся наша свобода. Але нові
осади, закладані в других частях сьвіта, можут усте-
речисья тих страшних мук, коли зуміјут навчитисья
розуму від історії і пријмут такі установи, котрі в де-
котрих краях стали міцною основою дльа демократії
а при тім зовсім не пошкодили ні свободі ні порьа-
дкови. В кождіј громаді треба би часть ґрунту задер-
жати на власність громадську і відтак, јак в лісистих
кантонах Швейцарських, ділити го між усі родини дльа
доживотного вжитку.

Горожане Америки і Австралії, — не пријмајте
вужкого і строгого права, котре ми перенjali від Риму
і котре нас довело до суспільної боротьби! Верніт на-
зад до того, що встановили ваші передки! Колиб
европейська суспільність була усьвјатила природне пра-
во власности і охоронила рівність, то јејі нормальніј
розвиток був би нині такиј, јак у Швейцарії. Вона не
була б мусіла переходити через огні феодальної арі-
стократії, самовладної монархії і демагогічної демо-

кратії, котра нам тепер грозит. Замешкані свободними, маючими і рівними людьми, злучили б ся громади федеративним зв'язком в держави, а ті знов моглиб утворити з себе зв'язок держав, як ось американські Сполучені Штати. Не забуваймо о тій великоважній науці, котра впливає з історії політичних і суспільних установ: Демократії, в котрих не вдержано рівних вимінок життя ддя всіх горожан і в котрих сто-
 ят супротів себе дві ворожі верстви: богачів і бідних, доходять через анархію до деспотизму. Се вчит нас Греція устами Арістотеля, се виказує порівно і історія і наше нинішнє положінє. Коли в демократичній суспільности має утриматись свобода, то мусьят установи піддержувати рівність.

Наша європеїська суспільність, в котрій поруч розвиваєсь і демократія і нерівність, находитсья за-
 тим в великім небеспеченстві, і ја не знају, чи сама вона наїде в собі на тільки вмілости, енергії і пізнанья, кільки їх потрібно ддя зміни істнујучих установ. Але нові осади, котрі повстајут на дівичій землі, можуть ујти того небеспеченства, скоро пријмут такі права і установи, які від непамјатних часів в малих швейцарських кантонах по при најрадікальнійшу демократію про јаку тільки мож подумати, запевнили всім свободу і власність.

Здаєсь, не потребују ј додавати, шчо ціль мојеї праці не је захвалюванє первісної ґрунтової спільности, але радше угрунтованє на підставі історичній природного права власности, про котре говорьат учені.

II.

Поволи і всьуди однаково розвивалась ґрунтова власність.

До недавна шче вірено, шчо дольмени і каміньє друдичне — властиві тільки племенам кельтським. Аж коли віднайдено ті пам'ятники прастарих часів у Нідерляндах, в Німеччині, в Азії, в Америці і навіть на далеких австральських островах разом з кременними оруж'ями і знаряддями, уживаними в камінній добі, — переконанось, шчо первісно луде всьуди переходили через такий стан культури чи дикости, якого досадній примір бачимо шче тепер на дикар'ях Нової Голандії і Австралії. В своїй цікавій книжці виказав Кенігсвартер, шчо деякі звичаї, котрі вважано властивими Германам, як ось суди божі і судові поєдинки на ділі здибаються у всіх народів на тіж самі ступіни культури*).

Так само вірено, шчо сільські общини (громади зі спільними ґрунтами), які стрічаємо в Росії, виключно властиві Слав'янам, про котрих говорено, шчо в них же природний нахил до комунізму. Слав'янофіли сла-

*) Попівн. „Etudes historiques sur le développement de la société humaine“, де між інчим ось шчо говорить: „Нераз нам дивно ставало, коли хто сесь або тої звичаї, сьу або ту встанову приписував виключно сему або тому племені, — а між тим тої звичаї і тота встанова стрічаєсь у многих других племен; се не шчо, як лиш оден з загальних звичаїв, — одна с ковечних фаз, через які переходить людськість в своїм розвоївім і культурнім ході.“

вили навіть тоту установу, як окремішну ціху свого племене, котра пісьля їх погляду мала Слав'янам запевнити перевагу, не доводячи їх до суспільних вибухів, в яких попропадають всі держави західної Європи. Нині мож виказати — і ми постараємся се зробити — що такі общини і іменно в такій самій формі, стрічалися у најрізномродніших народів: у Германів і в давній Італії, в Перу і в Хінах, у Мексиці і в Індії, у Скандінавів і Арабів. А стрічаючи сьу установу у всіх сторонах сьвіта і у всіх рас, мож бачити в ній конечну фазу розвитку суспільности, так сказати — загальний закон, пісьля котрого розвивалася ґрунтова власність*). Льуде прастарих часів послуговувалися всьуди однакими ненаручними знарядями с

*) Дві книжки звернули посьлідними часами увагу на тот мало шче оброблений предмет, в котрім помимо цінних праць Маурера багато шче осталося нетиканого. Одна с тих книжок; „Про спільність ґрунтову в Англії в середних віках“ (Бонн, 1869), — се праця бонського професора Нассе, котрий з незвичайним знаньєм жерел розсьвіттив факт, не многим навіть Англічанам звісний, що первісно сільська община була пануюча форма власности в Англії, і що багато останків тої установи удержалося шче і пісьля середних віків. Друга книжка; „Village Communities in the East and West“ (Лондон, 1872), вишла с під пера сера Генрі Мена, звісного автора маїстерського начерку філзофічної історії права („Ancient Law“) в зв'язку с початками культури. В своїй најновішій праці „Lectures on the early history of Institutions“ (Відчити про первісну історію установ) приймає Мен доразу мої докази про сільську общину, кажучи; „Спільне посідання ґрунту і поля громадами, посвоєченими с собою, мож тепер вважати первісною історичною проявою, котру перебували всі народи.“

кременю; вони також і власність ґрунтову ладили в однакій спосіб і серед однаких обставин.

Сер Генрі Мен, котрий в Індії займав високе судове становище, здивувався не мало, стрітивши у стіп гір Гімалаяських і на берегах Гангесу установи, подібні до германських, — і сесю дивну східність описав в книжці „Сільські общини на сході і заході“, котра виїшла 1872. В ній підносить належито важність описаного факту. „Здається, — говорить він зовсім справедливо, — що разом з усіх боків починає нове світло роз'яснювати најтемніші часті історії і права. Ті, котрі думали, що власність особиста виробилася с повільного перетворення первісної громадянської власности, најшли вже до того докази в старих селищах германських і скандинавських країв. Вони ще більше здивувалися, коли їм виказано, що Англія, котру від її завоювання вважано чисто феодальним краєм, заявляє так само багато слідів спільної власности і громадянської управи поля, як і північні краї. Вони зміцнилися ще більше в своїм переконанні, коли дізналися, що ті первісні форми власности ґрунтової і вживання піль находяться також в Індії і мають впливання на цілий хід зар'яду тої величезної країни. Ті старинні пам'ятники правної науки, котрі, бачилось, могли обходити тільки вчених, — тепер набирають для цілої суспільности немалої ваги. Вони не тільки проливають нове світло на впорядкування ґрунтів і на спосіб життя најдавніших людей, — але вони підносять нас, як Міль замітив, понад ті вузькі погляди, в котрих нам думалось, що єдина форма існування суспільности іменно тота, котра круг нас існує.“

До написання історії власности ще далеко. Римське і новіше право виробилось в такі часи, коли вже ніхто не тямив про громадські форми ґрунтової

власности, котрі довгий час виключно панували. С того вишло то, що ми представити собі не можем власности інакше, як тільки в тій формі, яку надали їй Інституції і звичаїне право. Коли правники хотять витолкувати початок права, то виходять с так званого „стану природного“ і з него непосредно виводять особисту, неограничену власність, римське *dominium*. Вони забувають про закон поступенного розвитку, котрий бачимо всьуди в історії, — і приходять в суперечність з загально нині признаними і напевно ствердженими фактами.

Аж по довгім ряді поступенних переходів і аж в стосунково пізнім часі виробилася особиста власність ґрунтова.

Доки чоловік в первіснім стані жив польованьєм, риболовством та дикими плодами, — він не подумав ніколи о привласнюванью для себе землі; своја власність, то були для него здобуті або власноручно зроблені предмети. В стані життя пастирського починає свитати поньатьє власности ґрунтової; але тота власність, се тільки тоті толоки, на котрих звичаїно пасуться череди цілого племене; між племенами бачимо затим часті звади о границі тих пасовищ. Нікому ж на голову не приходит, щоб котрій оден чоловік міг взяти сам для себе якусь часть тої землі і сказати: се виключно моја земля. Самі обставини пастирського життя зовсім не допускають можности подібного факту.

Звільна льуде доходять до того, що займають кусень поля на якийсь час під управу, — починаєсь рільництво. Але ціла тота заїманщина остаєсь неподільною власністю племене. Рілля, пасовиска і ліси їдуть на спільний ужиток. Пізнішє ділять оброблене поле на рівні частки і роздають жеребом між поїединчі родини; осібник, значитьсє, дістає го все такі тільки

до часового вжитку. Грунти остаються все ще спільною власністю племене, і час від часу справді переходять назад в його руки і переділяються на ново. Такий порямок ведеться ще нині в общинах російських, такий самий вівся у старих Германів за часів Таціта.

У інших знов народів водився такий порямок, що частки ґрунтові оставалися в руках кількох патриархальних родин, котрі жили при купі і працювали для цілої громади; так було в середніх віках в Італії і Франції, — так ще і тепер є в Сербії.

Аж на посльідку проявляється особиста і дідична власність; але зразу вона ще ограничена тисячними путами ленних прав, фідейкоммісів (віддача власности в руки довіреного чоловіка для розділу н. пр. між своїаків по смерті голови родини але аж тоді, коли ті своїаки сповнять такі а такі вимови), роздачами спадщини жеребом, дідичним наймом (чиншовництвом) і т. д. Аж по посльіднім, нераз довго триваючим перевороті вона проявляється в своїйі окончній формі, як абсолютне, неограничене і особисте право, як її означає горожанське право і як її нині загально понимают.

Спосіб господарованья змінювався також в міру того, о кілька власність з громадської чим раз то більше переходила в особисту. З екстензивної господарки вироблювалась чим раз то більше інтензивна, т. ј. то, що давніше витворювалось тільки при обширнім ґрунті, тепер почало витворюватися на меншім, але при помочи капіталу.

З разу загосподарованье буває змінне і недовге: природна ростинність, трава чи там ліс, підпальється, а в попіл засівається зерно; відтак ґрунт спочиває 18—20 літ. Так управяють Татари гречку а жителі Арденських гір жито. Сеј спосіб рільництва згоджується

ще з життьем настирським, кочовим. Пізнійше бересся невеличка часть ґрунту стало в управу пісьля трипольової системи, — а найбільша часть остаєся спільною толокою для всеї худоби села, — се порядок россійський і німецький. Далі вже худобу годуєт ліпше, гнії збирають, поля збивають до купи; рови, дороги проводять, праця раз у раз поправляє поле; відтак і перелогі зовсім зносятьсся, ліпшії гнії закупаються в містах або добуваюсь на фабриках, капітал, так сказати, зростаєсья з ґрунтом і побільшує його плодучість. Се новіший спосіб господарованья, уживаний ще від середних віків у Фляндрії і Італії; він аж тоді вироблюєсья вповні, коли вповні виробилась особиста, приватна власність ґрунтова. І так здаєсь, що поступ рільного господарства їде рівнобіжно с поступом приватної власности, і факт сесь справді важний виказуєт чим раз яснійше висьліди најновіших часів. Но між тим історія Перу і факти швейцарських та полуденно-німецьких альменд доказуєт, що спільна власність ґрунтова зовсім не противна інтензивному способови господарованья, — треба тільки, щоб господаруючому забезпеченій був ужиток с поля на достаточно довгий час.

Фільольогія і мітольогія завдячуєт порівню-
 јучо-історичним висьлідам најцінніші здобутки сво-
 жі в најновішій часі. Сен Генрі Мен думає, що
 приложенє такого самого способу до початків
 права може прольати нове сьвітло на первісну добу
 розвитку цивілізації; тоді аж пізнаємо ясно, що
 права, се не самовільний вплив людського прибагу,
 але з одного боку — наслідки певних господарських
 потреб, а здругого — вплив звісних поньат о спра-
 ведливости, породжених моральним і релігійним чуттьем.
 Ті потреби, ті поньатя і ті чуття всьуди були дуже

подібні і на суспільність певної доби мали однаке впливання і через те породили всюди однакі установи. Тільки що поступ не у всіх народів ішов однако бистро. Одні завергли первісну спільність ґрунтову вже в початках історичної доби, а між тим у других ще і до нині вдержалися такі порядки ґрунтові, котрі походять ще с перших початків цивілізації.

Від найдавніших часів свеї історії знали Греки і Римляне приватну власність ґрунтову, а сльди давньої племенної общини так затерлися, що тре було докладних висльідів, шчо би їх віднайти. Протівно, Славяне ще і доси не зреклися свеї общини. В подібній спосіб вчит нас геологія, шчо деякі части світа заховали таких звірів і такі рослини, котрі де інде давно повимирали. І так в Австралії, кажут, је ще такі звірі і рослини, котрі належат до геологічних формацій безмірно давніших від нашої теперішньої. В таких разях порівнюючий спосіб сльідження може довести до дуже важних виводів. Коли деякі установи від первовіку удержалися у декотрих народів аж до тепер, то треба старатися підглядати пильно їх життя і впливання, а на тії підставі мож буде відтак належито порозуміти і сам первісний культурний стан прочих народів, у котрих уже і сльиду з него не лишилося.

Від видавців.

Вже в першій книжочці „Дрібної бібліотеки“ висказали ми, яка její ціль і яке její завданье. Вона має на оці передовсім нашу молодіж, бажає збудити в ній охоту до розумного мисленья і сьлідженья і подати їй сказівки, в якім напрями повинна працювати, шчоб познакомитисья з загальним ходом наукової роботи в Європі і з новішчими добутками тої роботи.

Книжочки „Дрібної бібліотеки“ виходити будуть, о кілько мож, најчастіше, в об'ємі пересічно від одного до трьох печатних листів і в ціні 10—20 кр. Головні склад дльа Львова „Книгарня Польська“ і „Книгарня Ріхтера“, — на провінції мож дістати в кожді книгарни.

Доси вишли:

Книжка I. Повѣсти Еркмана Шатріана, переклавъ Романъ Розмаринъ. Цѣна 15 кр.

Книжка II. Література Українська, проскрібована рядом російським, М. Драгоманова, з французького. Ціна 10 кр.

Книжка III. Відки і як взьалисья льуде на землі, Ернста Геккеля, переклав Іван Франко з німецького. Ціна 10 кр.

Книжка IV. Каїн, містерія в трьох діях, Гордона Байрона, переклав Іван Франко. Ціна 20 кр.

Книжка V. Думи і пісньні најзнатніших європеєських поетів. I. Вибрав і видав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VI. Пчоли, Митра Ів Пісарева, переклав з російського Василь Польаньскій. Ціна 10 кр.

Книжка VII. Власність ґрунтова і její історія, Еміля де Льавльє, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

В осьмії книжці виїде першії розділ знаменитої повісти Еміля Золя „Довбня“ п. н. Прачка Жервеза“.

И 34.520

Ф $\frac{\Pi}{\Pi-13}$